DESPRE NAȚIUNE ȘI IDENTITATEA NAȚIONALĂ

Autor: Virgil Iordache | 23 noiembrie 2022

În această lună, redacția Syntopic vă propune o discuție despre identitatea națională. Îi mulțumim domnului Virgil Iordache pentru răspunsurile sale interesante și complexe, care analizează minuțios problematicile propuse, invitându-ne să ne punem și mai multe întrebări în legătură cu această temă relevantă.

1. Dacă ne uităm în trecut, cel puțin în România perioadei interbelice, tema identității naționale era o temă recurentă; o regăsim la aproape toți gânditorii vremii. Astăzi pare ceva desuet să vorbești despre „esența românității” și specificul național. De ce credeți că nu ne mai preocupă acest subiect în aceeași măsură?

Poate că este util să structurăm discuția pe mai multe niveluri, de exemplu cel al ontologiei sociale, cel al filosofiei istoriei, cel al evoluției sociale și culturale, cel al psihologiei, cel al sociologiei, cel al politicii pe termen scurt. Desigur că ar mai putea fi și altele.

Ontologia socială ne furnizează cartări ale felului cum pot fi gândite fenomenele sociale, de la a acorda realitate numai indivizilor la a acorda realitate numai entităților grupale, la nenumărate variante cu sub-variantele lor metodologice (de exemplu, poți să consideri reale entitățile sociale, dar să adopți un individualism metodologic în descrierea lor). Când vorbim despre esența românității sau sentimentul paraguian al ființei (cum îl ironiza Cioran pe Noica), avem presupoziții tari despre existența entităților sociale mari și, eventual, o gândire esențialistă: credem că orice entitate are

niște proprietăți esențiale și unele accidentale. Se poate gândi și altfel, de exemplu, să ai o gândire populațională, fără esență, cu indivizi care au proprietăți diferite și niște relații între ei – care ne permite să conceptualizăm evoluția entităților grupale prin sortarea performanțelor indivizilor. Ce e de reținut din acest paragraf e că se pot sistematiza riguros toate clasele de presupoziții pe care oamenii le folosesc pentru a gândi despre țara lor, statul lor.

Aceste presupoziții au consecințe imediate asupra felului cum gândim istoria, cu accent pe rolul personalităților, al proceselor sociale obiective constrângătoare, să zicem de tip economic etc. Într-un fel își va gândi istoria o societate cu presupoziții mai degrabă individualiste, de tip anglo-saxon, altfel una cu presupoziții holiste, de tipul Rusiei. Desigur că într-un discurs de tip istoric intervin multe alte conceptualizări pe lângă cele ontologice, care angajează alegeri metodologice (rolul cauzelor obiective, rolul libertății) și duc la un anumit tip de reprezentare asupra a ce a fost și putem crede că va fi.

Din perspectiva evoluției culturale și sociale se poate constata că presupozițiile ontologiei sociale și felul cum e gândită istoria sunt niște trăsături culturale grupale, care contribuie la sau subminează viabilitatea entității grupale în funcție de mediul în care aceasta se află, se dezvoltă, intră în relații cu alte entități sociale. O ontologie de tip holist și o istorie ca misiune spirituală planetară poate fi funcțională într-un mediu cultural și disfuncțională în altul. De exemplu, pentru Rusia acum pare a fi disfuncțională, deși i-a prins bine în trecut, dar să așteptăm până la finalul conflictului. Pentru România, abordarea similară legionară a fost disfuncțională clar, e suficient timp trecut ca să putem evalua obiectiv.

Cu abordarea psihologică venim către o scară de timp mult mai scurtă, a vieții oamenilor. Resursele culturale ontologice, istorice din mediul în care se dezvoltă oamenii sunt internalizate în minte și duc la o asumare identitară a oamenilor. Există fenomene psihologice și sociale obiective care nu permit să apară mentalități individualiste cu ușurință într-un mediu comunitarist sau invers. Evident că un tip de personalitate sau altul va influența tipul de mentalitate, dar variabilitatea ei se va încadra în ceea ce este acceptabil în tipul de societate respectiv. Pentru ce iese prea mult din tipare, societățile au inventat și instituții specifice de izolare, pseudo-psihiatrice, folosite din plin în comunism, dar nu numai. Ce este de reținut din acest paragraf este că sub presiunea unor costuri sociale și economice și a disonanței cognitive, cei mai mulți oameni vor tinde să se plieze pe presupozițiile și conceptualizările istorice funcționale în timpul vieții lor, o mică parte angajându-se în procese de mutație culturală care duc la dinamica presupozițiilor ontologice și a gândirii istoriei pe termen lung.

Politica efectivă este pe termen scurt, ea folosește ca resurse materialul cultural, simbolic, discursiv existent și se pliază pe mentalitățile dominante statistic. Politica

efectivă este un factor de stabilizare, de încetinire a proceselor culturale și sociale, dar dacă o face prea mult, dacă nu lasă liber mutațiilor cu o anumită rată, duce la explozii sociale, restructurări. Presupozițiile ontologice și gândirea istoriei pot facilita existența fenomenelor politice violente, inducând o rigidizare, sau pot să le prevină. Dacă nu ne plac violența socială, crimele în masă, războaiele civile etc. am putea fi interesați de presupoziții compatibile cu o rată mai mare a mutațiilor incrementale, de felul celor din democrațiile liberale. Pe de altă parte, o rată excesivă a mutațiilor culturale e și ea disfuncțională, pentru că vulnerabilizează întregul, scade coeziunea socială, ceea ce în condiții de competiție puternică internațională poate duce la disoluția statului.

Ne preocupă mai puțin specificul național, tema identității naționale, pentru că viabilitatea societății noastre depinde mai puțin de ea în actualul mediu internațional, comparativ cu cel de la începutul secolului XX. Păstrăm la nivel politic presupozițiile care ne-au permis statalitatea, dar la nivel social general apar mutații tot mai multe către alte tipuri de presupoziții, atât prin gândire personală, cât și prin imitarea persoanelor din societățile de succes cu care intrăm în contact. Dacă în cinci ani Rusia ar deschide un mall pe Marte, ar planta livezi pe Lună, ar avea tehnologii de teleportare în alte galaxii, toate folosind presupoziții despre esența rusității etc., am putea observa și în România o revenire la gândirea de tip esențialist național. Vom trăi și vom vedea.

2. Cum este sau cum ar trebui văzut statul național și, implicit, identitatea națională în contextul globalizării, al noilor entități politice internaționale, precum NATO sau UE, și al trendurilor culturale ce par să disipeze specificul național?

Întrebarea vizează mize pe termen scurt, de acțiune politică instituționalizată. Se poate observa în primul rând că în societăți, ca și în ecosisteme, există fenomenul *path-dependency*, adică traiectoria, procesele depind de istoria efectivă a entității respective. Un stat care a fost instituit ca național unitar nu poate trece zdrang-bang în alt fel de stat, să zicem federal, și nici invers. Ideea că statele naționale sunt desuete e naivă. Denotă că nu se înțelege natura evolutiv-culturală și socială a proceselor, asta când nu e un simplu mijloc de propagandă, parte din *soft power*, pentru a restructura statele din diverse interese. Statele, țările nu pot fi proiectate de la zero, de mâine toată planetă să fie formată din state conceptualizate identic, cu aceleași presupoziții de ontologie socială, cu aceleași valori și același mod de a gândi istoria, de exemplu determinism progresist marxist de școală climatică.

E clar însă că există afinități care denotă faptul că societățile au evoluat din trunchiuri comune, cum sunt toate cele de sub umbrela NATO (constelații geopolitice). Diversitatea internă se rezolvă prin valori comune suficient de generale care să acomodeze o anumită variabilitate. Când valorile comune pretinse nu vor fi suficient de generale (gluma cu

normele despre curbura castravetelui), atunci unitatea supranațională va fi supusă unui test de stres. Statele puternice au datoria, dacă nu vor dizolvarea entităților supranaționale, să țină sub control grupurile de interese din propriile societăți care au tendința să instrumentalizeze instituțiile macro pentru interese minore. Statele mici au datoria să dea feedback atunci când interesele lor valorice locale sunt amenințate de interese mici din societățile puternice, pentru a apăra interesul comun al marilor mize.

Trendurile culturale nu pot disipa specificul național decât dacă oamenii din respectiva națiune vor asta, ceea ce nu mi se pare nimic rău. Dacă sunt capabili să facă ceva de folos cu specificul lor național, atunci îl vor păstra, n-am nici o îndoială. Să te panichezi că se erodează ceva care ți-a fost de folos istoric acum o sută de ani într-un anumit mediu denotă că nu ai proiecte la zi, că nu ești capabil să reziști în competiția internațională inevitabilă. Eu sunt convins că România are resursele să se dezvolte importând adaptativ resurse culturale din exterior, procesând integrat împreună cu ce are specific și evoluând către o identitate a sa viitoare. Care va fi aceasta poate crede că o poate ghici numai cineva care acceptă determinismul istoric. Prefer o istorie deschisă în care libertatea oamenilor joacă un rol important.

3. Cum vedeți viitorul națiunilor? Ce rol mai are ideea națională în consolidarea activității statelor pe scena politică actuală?

Ideea națională are un rol decisiv pentru toate statele care au fost create pornind de la acest capital cultural, de la astfel de presupoziții de ontologie socială, cu implicațiile lor masive psihologice și sociale. A pune în discuție utilitatea ideii naționale pentru alți oameni în baza unor teorii politice și sociale mai mult sau mai puțin științifice înseamnă o lipsă de respect față de toți cei care se bazează identitar în viața de zi cu zi pe ea. Asta nu înseamnă că personal fiecare nu poate să o respingă, dacă dorește. Punctul meu de vedere e nuanțat, după cum am arătat, am o reprezentare despre ideea națională care permite și raportarea respectuoasă la ea, și raportarea utilitaristă, și evitarea absolutizărilor. Asta nu înseamnă că recomand o astfel de abordare, fiecare e responsabil pentru cum gândește odată ce a ieșit de pe băncile școlii sau facultății. Contează foarte mult și contextul, în unul local al unei comunități naționaliste nu e oportun să faci paradă de nuanțe, în unul academic va fi o datorie să le formulezi.

Cine face politică externă trebuie să fie la curent cu situația internă a țărilor și culturilor cu care urmează să dialogheze. Fără oameni specializați în culturile țărilor, fără echipe care să vadă consecințele ideilor în țările care te interesează, eșecul dialogului e garantat, iar, după el, cel al afacerilor, mergând până la război. Dată fiind scara de timp mare a evoluției resurselor culturale cum sunt presupozițiile ontologice, conceptualizarea istoriei, constituțiile etc., nu mă aștept ca ideea națională să dispară prea curând. Este exclus ca o simplă critică rațională individuală a ideii să ducă la o

accelerare a dispariției națiunilor, pentru că ceea ce contează sunt efectele psihologice agregate și cele sociale macro, la scara populației unor întregi state, și consecințele acestor efecte asupra performanței relative a statelor într-un anumit context geopolitic. Când se va stinge această idee? Când oamenii nu vor mai avea nevoie de ea la nici un nivel de complexitate socială.

Până una alta, instituțiile supranaționale eficace și eficiente vor avea de servit statele așa cum sunt ele și urmărind procesele de evoluție socio-culturală care au loc.

Imagine: Jason Leung; Sursa: Unsplash